

הרב שלמה זאב פיק
ר"מ במכון הגבוהה לתורה
אונ' בר-אילן

קנין חצר בחצר שכורה

ראשי פרקים

- א. פתיחה - מחלוקת ראשונים , חצר שכורה קונה למשכיר או לשוכר ?
- ב. יסוד המחלוקת – מהות השכירות
- ג. הסבר בעל היבاري ריבוטי – אומדן דעת המשכיר
- ד. שיטת תוספות
- ה. שיטת הגראייה

א. פתיחה - חלוקת ראשונים, חצר שכורה קונה למשכיר או לשוכר ?

במשנה ב"מ (ק,א,ב) שנינו : "המשכיר בית לחבירו... הזבל של בעל הבית, ואין לשוכר אלא היוצא מן התגורר ומון הכלרים בלבד". ובגמרא (ק,ב,א) העמידה : "בחצר דמשכיר ותורי דעתו מעלמא קמו בה". ופירש רשי"י, ד"ה בחצר דמשכיר : "שלא השכיר את החצר", ומשמעותו שאליו השכיר את החצר, היה הזבל לשוכר. וכן הוא בהשגת הראב"ד שכירות זה.

הרמב"ם שם אינו סבור בכך וכבר ציין זאת הגראייה בהגחותו בוגמרא שם, אות א) זו"ל :

הזבל שבחצר, הרי הוא של שוכר ; לפיכך, הוא מטפל בו להוציאו. ואם יש שם מנהג, הולclin אחר המנהג. בד"א, כשהיו הבהמות שעשו הזבל של שוכר ; אבל אם הבהמות של אחרים, הזבל של בעל החצר, שחצירו של אדם קונה שלא מדעתו או"פ שהיא שכורה בידי אחרים :

לפנינו מחלוקת ראשונים בשאלת: חצר שכורה, האם קונה למשכיר או לשוכר ?

דעת רשי"י וראב"ד שכורה לשוכר, ודעת רמב"ם שכורה למשכיר.

ב. יסוד המחלוקת - מהות השכירות

בש"ץ חויימ סי' שיג, הסביר את שיטת הרמב"ם: "כיון שאין גופ החצר קניין לשוכר, אין החצר זוכה לו". לפי זה אפשר להציג הסבר למחלוקת רשיי ורמב"ם: האם מה שאמרו בב"מ נוב, שכירות ליוםיה מכירה היא, הינו לכל דבר, או רק קניון הגוף לצורך הפירות. אפשר לומר שלדברי הכל החצר קונה תמיד לבעל החצר, אלא דפלגי שכירות, מי (למעשה) נחשב בעל החצר. דבר זה תלוי בנסיבות של שכירות, אם היא כקנית הגוף עט הפירות לזמן מסוים, וכן נחשב השוכר בעל החצר והחצר תקנה עבورو (רשיי); או שכירות היא רק קנית הגוף עבורה הפירות (רמב"ם), וכן כן מפורש בתלכות שאלת ופקdon אה: "...והשוכר קנה הגוף לפירותיו עד זמן קבוע בדים שנtan...".¹

לסיכום: לאור דבריו הש"ץ, אפשר ללמוד שהן רשיי והן הרמב"ם טוערים בחצר קונה תמיד לבעל החצר, וכל המחלוקת היא מי הם הבעלים בחצר שכורה. שאלת זאת תלויות בהגדרת מושג השכירות: האם היא קניין הגוף לזמן לצורך הפירות בלבד (רמב"ם) או קניין גמור של כל החפצ', כולל הגוף, אך ורק לזמן קבוע² (רשיי).³

יש להסביר את מחלוקת רשיי והרמב"ם בדרך אחרת, בהנחה שהגוף החצר נשאר בידי המשכיר, ולא הקנה לשוכר בגופה אלא את הזכות להשתמש בה. נקודת המחלוקת היא אם קניין חצר הוא אחד מתושמיי החצר (רשיי) או שקניון חצר אינם מושמיי החצר, אלא דין מיוחד התלויה בעלות ממש, ומכיון שהבעלות נותרה בידי המשכיר, אין החצר קונה אלא לו (רמב"ם). הסבר זה למחלוקת רשיי ורמב"ם שמעטי מפניו מופיע הרבה יהדות פרנס שליט"א.

לפי שתי הדרכים הנ"ל נמצאת שלדעת הרמב"ם קניין חצר אינו יכול להיכלל בשכירות מבחינה אובייקטיבית.

¹ דרך זו תירץ הש"ץ את קשיות הבית יוסף שם מהא דשכירות ליוםיה מכירה היא.

² וכן שמע מדברי ר' רית בספר היישר, חלק החידושים, סי' (מהדי' שלזנגר, עמ' 97): ואם תאמ' וכי פורתה משוכר ושותאל שעיף שאינו להם אלא פירות בחצר השוכרה או שלאה, יש לך קניון לסתה בה חפץ כדארמי' (מעשר שני, פ"ה, מ"ט) בגין מעשה [זרבן גמליאל וכו'] דקאמר ליה מקומו וושכר לך ובזה הוא מיקני ליה מעשר שלו. תירץ זגדול קניינו של שוכר יותר מן האשפה, שאם שכר בית לזמן ומת, [אין] בעל הבית יכול להוציא את היורש עד השלמת הזמן, אם כן יש לו בה קניין גמור.

³ שהוא עוד לדברי הנティבות בפתחו לסימן ר, ומה שהביא בשם מהרי"ט ומחנה אפרים.

ג. הסבר בעל ה'דברי ריבות' - אומדן דעת המשכיר

לעומת זאת, הביא הלחים משנה (שכירות ז, א בסוף ובריו) את הסברו של ספר דברי ריבות סי' שכו:

הוי כאילו פירש ואמר שלא השכיר החצר כי אם לתשמשה הצריכים לו, אבל בזכות שהיה לו מדברים אחרים, כגון שהיה חצרו זוכה לו, לא זיכה לו, ולפיכך הוא שלו.⁴

לפי דברים אלו, השאלה היא סובייקטיבית, האם יש בדעת המשכיר לכלול בשכירות את קניין חצר; מבחינה אובייקטיבית, הוא יכול לעשות כן, והשאלה היא רק אם דעתו הייתה על כן.

עקרון זה של בעל דברי ריבות חשוב לישיב סתירה בדברי הרמב"ם עצמו. לעומת דבוריו שציגנו לעיל מהל' שכירות, כתוב הרמב"ם בהל' גזילה ו Abedah Tzuzia (וכען זה בשוו"ע חוי"מ, רס, ג):

ויראה לי שאין הדברים אמרים אלא כשתען בעל הבית שהמתממו שלו, או שהיה יורש, שאנו טוענים לו שהוא של אביו זה; אבל אם היהו שחן מציאה, הרי זה של מוצא. לפיכך, אם היה משכיר ביתו לאחרים, הרי זה של שוכר אחרון וכו'.⁵

כדי לישיב סתירה זאת, נעיין בדברי ריבות, סי' שכו, שהציג את החלוקת הבא (ודברים אלו אינם מובאים בלחם משנה הניל):

ועוד אפשר לומר שלא אמר הרמב"ם זה כי אם בחצר, אשר איןנו לעיקר תשмиשו, ולפיכך לא קנה למגרי כי אם לתשמשו אבל לא שיזכה לו החצר; אבל בבית, שעיקר תשмиשו בה, הקנה למגרי וביתו זוכה לו.

אי אפשרeparsh דברים אלו אם אי אפשר בכלל למסור את זכות קניין חצר, כמו שפירש מו"ר הרב פרנס כדעתו, שם כן, אין אפשר לחלק בין חצר לבין! אלא מפשטות לשונו, ציל שזהו עניין דאמונה דעתית - שבচর אין לו כוונה להקנות לו הכל, אבל בבית הוא מקנה לו הכל, כולל זכות קניין חצר. על פי יסוד זה, אפשר להסביר שהן לרשי'ו והן לרמב"ם קניין חצר הוא מותמיshi החצר, והמחלוקה היא באומדן דעתו של משכיר חצר. לפי רשי'י היה בדעתו

⁴ כי' תורה חיים בסוגיותנו, הובא בש"ד שם, עיין לקמן.

⁵ חשוה להל' מכירה גו-ז' ובדברי ה'ה סוף ההלכה הובכ"ם שם וצ"ע.

להקנות לשוכר את כל השימוש החצר כולל זכויות קניין חצר ; לפי הרמב"ם, לא היה בדעתו להקנות לו אלא את השימוש הפיזי ולא זכויות קניין. אמנים אם המושכר הוא בית, שבו נעשה עיקרי תושמיו, הקנה לו אף את זכויות קניין. נמצא שאף בחצר, אם המשכיר יפרש שהוא מקנה לשוכר גם את זכויות הקניין, אף לפי הרמב"ם יקנה השוכר, וכל מחלוקת רשי"י ורמב"ם אינה אלא בשכירות סתם.

כעון דברים אלו, שככל המחלוקת היא באומדן דעתה נאלה דהשאלה היא פשוטה יותר : כיוון שהצר אינה עומדת להעמידה בה שוררים לעשות זבל, האם הייתה דעתם שבכל זאת יקנה השוכר את הזבל או שהוא המשכיר השאיר זאת לעצמו] נמצא בתורת חיים לב"מ קב, והש"ץ חנ"ל הביאו ודוחה את דבריו ; אמנים סברא זו ואומדן דעתה היא גם סברתו של קצות החושן , שיגג, א.

החזון איש לבבא בתרא, סימן ג, אות ג, כתוב :

נראה דכל השכירותו לשוררים [והמשכיר בתיו פתוח לחצר והשוררים מפריעים לו הילכו] אף שהשכירותו לכל תושמישם, זבל שהטילו תורי בעלמא הרי הון למשכיר, כיוון שלא קני לי' שוכר לחצר להכנית לתוכה תורי... ובחצר סתם לא אגרי' לשוררים. ולפי האמור אין מחלוקת בין הר"מ לש"פ, דכל דברי הר"מ ללא השכירותו לשוררים, ואפשר דלפרש"י השכירות חצר סתם מושכר לשוררים, ולהר"מ לא הוושכר לשוררים.

ובסבירא, פירושו הוא בדרך פירושם של דברי ריבונות, תורת חיים וकצוט החושן, שהמחליקת תלולה באומדן דעתה דמשכיר - אם דעתו להשכיר גם עברו הזבל, וזהינו לתת זכויות כנисה לשוררים או לא. אמנים מה שכטב החזו"א "והמשכיר בתיו פתוח לחצר והשוררים מפריעים הילכו", הוא רק לשיטת התוספות, בבב"מ יא,ב ד"ה וכי, יובא לקמן, ולפי דעתה אחת בתוספות, גיטין עט,ב ד"ה פנימית. אבל בש"ץ חנ"ל העלה מסתימת הפסקים שאין מדובר כשביתו של משכיר פתוח לחצר, וא"כ לא קיימת הטענה שהשוררים מפריעים להילכו, שלכארה היא גורם חשוב לאומדן דעתה דמשכיר.

ומה שהחزو"א הרוחיק לכת שאין מחלוקת לגבי הדין, וחצר שכורה קינה לשוכר אפילו לרמב"ם, ורק בסוגיותינו יש מחלוקת בין רשי"י לבין רמב"ם אם השכירות זבל או לא - בזה הוא חולק על בעל דברי ריבונות שאינו דין על

זכות קניית הזבל בלבד אלא זו באופן עקרוני אם עצם קניין חוץ כולל בשכירות, ועיין עוד בשווי'ת דבר אברהם, ח"א, ס"ס א.⁶

ד. שיטת תוספות

הנה הש"ך הבין שדעת התוספות ב"מ יא הניל, היא כשיתות הרמב"ם. אך רבים חולקים על דבריו הש"ך בהבנת דברי התוספות, ולדעתם, אדרבה, מן התוספות משמע כשיתות רשי". בשווי'ת חת"ם סופר, או"ח סי' קיז, הביא ראה מתוספות ב"מ ט ב ד"ה משוך: "ויאית אמא נקט משוך ... א"כ במשוך נמי אמא מספקא ליה כיון שהשאילה לו הרי היא כאלו שלו עד לאחר הקניין ויקנה מטעט חוץ". מפורש בדבריהם כשיתות רשי"י שהחזר קונה לשוכר ולשואל.

וכן נראה להביא ראה שתוספות סבורים כשיתות רשי"י מהסוגיה لكمן קב,א. בהמשך הסוגיא שם הובאה ברויתא כדי להקשות על שיטת ר' יוסי בר' תנינא שהচירו של אדם קונה לו שלא מדעתו.

מיთיבי, זבל היוצא מן התנור ומן חכרים והkowskiט מן האoir הרי הוא שלו, ושבירתו ושבחצרא של בעל הבית ואם איתא להא דרי יוסי בר' חנינא דאמר חצירו של אדם קונה לו שלא מדעתו, קולט מאoir אמאי הרי הוא שלו אוoir חצירו הו? אמר אביי במדביב קליל פראה... ושבירתו ושבחצרא הרי אלו של בעל הבית, תורתין! אמר אביי וכי קאמר ושבירתו ושבחצרא הרי אלו של בעל הבית. אמר רב אשז' זאת אומרת המשכיר חצירו סתם לא השכיר רפת שבת.

ရשי"י שם ד"ה ושבירת הסביר: "קס"ד בחזר שלא השכירה לו משכיר", משמע שלפי הקס"ד של הגمرا, אם השכיר את החזר לשוכר, השוכר היה קונה, כדעליל, ורק בגלל שלא השכירו לשוכר קנה המשכיר. וכן משמע בתוספות שם, ד"ה תורתין, שכתבו:

פי' דסתורן אהודי זהאי שברפת לא איצטריך למיתני לגופיה דפשיטה הוא דשוכר בית בחזר שאין לו ברפת כלום ולא תנא אלא למידק שברפת לבעל הבית לפי שאין [בזה] לשוכר כלום אבל בחזר שיש לשוכר

⁶ בדעת אחרית מקנה מודה הרמב"ם שבחזר שכורה קונה לשוכר, ראה מהרי"ט אלגזי פ"ב סוף אות כב. לצדדים שנאמרו בגוף המאמר שיתה זו צ"ע (הערת עורך).

ביה הילוך כניסה ויציאה לבתו לא הו דבעל הבית והדר תני שאף שבחר לבעל הבית.

נראה מדברי התוספות שאינם סוברים כרמב"ם. אך צ"ע בគונת התוספות שהמשכיר בית יש לשוכר בחזר הילוך כניסה ויציאה, משמע שעקב הקניין בבית לשכירות, יש לו קניין בחזר להילוך, ומכך זה יש לשוכר אפילו קניין בחזר. ואפשר לחזור: האם סברה זאת בזכות הילוך כניסה ויציאה מקנה לשוכר זכות לקניין חזר היא ורק הוה אמינה, ולמסקן' חזורים מסברת זאת, ורק השכרת החזר ממש יכול להקנות קניין חזר - וכשיטת רשי". או האם גם למסקנה סברה זאת של זכות הילוך כניסה ויציאה מקנה זכות קניין חזר. לפי פשوطה הסוגיה נראה הצד הראשון: א) רב אשיה, שביסס דבריו על דברי אבי, הוסיף שהמשכיר harusו לא השכיר הרפת, משמע שאכן השכיר את החזר. ואם סברת התוספות הנ"ל נשארת למסקנה, הרי אין מדובר אלא במשכיר ביתו. ב) לפי הסברה ששכירות הבית מקנה לשוכר זכות הילוך כניסה ויציאה, ובעקבותיה - קניין חזר, צ"ע רישא דברייתא "והקהלט מן האויר הרי הוא שלו" למה רק קולט מן האויר, הרי לפי סברה זו יש לשוכר קניין חזר עקב זכות הילוך כניסה ויציאה, ואם כן הכל נקנה לו? אלא צ"ל שהגמרה חוזרת מן הסברת הזאת, ואם כן הסיפה של הברייתא "ושברפת ושבחר של בעל הבית" מדברת בשכר את החזר, וברישא "...והקהלט מן האויר הרי הוא שלו" מדובר שהשכר רק את הבית. וכן למד מהרש"א על אתר⁷. נמצא לפי מהרש"א ופשתות הסוגיה, יש שתי שיטות בקניין חזר בחזר שכורה, שיטות הרמב"ם ושיטות רשי" ותוספות⁸.

⁷ לפי הסביר מהרש"א כבר בשלב א של הסוגיה כששאנו על ר' יוסי בר' חניא, כבר ידעו שעריכים לחלק את הברייתא לשני חלקים, لكن הוא למד את קושית תז"ה קולט "מידוקא זקהלט מן האויר הוא שלו הא שבחר של בע"ה", שהרי בסיפה מדובר שהשכר את החזר, וברישא השכיר רק את הבית בלי החזר, ע"ש.

⁸ וצ"ע בשיטת הרמב"ם כיצד יפרש את הסוגיה. ועיין באביעורי (מהדורא תניינא) שכותב "ושיטות הרמב"ם תמורה מכמה מקומות בשיש' שמספרש שחזר השכורה קונה לחשוכר...". בסוף דבריו כתוב: "יוםת שmockח מכל הראות שהביאו השוכר קונה, זה כששכר לו לקוחות". פירוש זה הוא כפי שיטת בעל דברי ריבות (עליל בחלק ג). ליתר השיטות (חוובאו לעיל בחלק ב) צ"ע כיצד יפרש הרמב"ם את הסוגיה.

ה. שיטת הגר"א

אמנם המעניין בהגחת הגר"א על התוספות שט, וכן בביורו לשוו"ע חוי"מ ריגס"ק ז, יראה שלדעת הגר"א סברת תוספות קיימת אף למסקנה ("יאבל מדברי תוספות כאן ד"ה תרתי כו' לא מי..."). צ"ע איך ליישב לשיטתו את שתי הטענות שהזכרנו לעיל, מדברי רבashi ומרישא דבריתא?

ונראה לומר בפשט הסוגיא לפי תוספות אליבא דהגר"א שהkolot מן האoir הרוי הוא שלו", לאו דזוקא מן האoir, אלא הוא הדין מן החצר עצמה, וכן שהבין הריטב"א [החדשים] במפוש. וכן צריך לומר שפירש הראי"ש בתוספותיו, שהרי הוא שאל קושית התוספות, ד"ה kolot, אך אמר בפירוש ששאלתו היה מן הסיפה, ולא מדויקא דרישא כמו שפירש מהרש"א, וע"כ צריכים לומר שאין להרא"ש דזוקא דרישא בגלל "שקלוט מן האoir" לאו דזוקא, ודזוק. אי-לכז, צ"ל שתירוצחים של אבי (מדבק כל בשולי הפרה) ורבא (אויר שאין סופו לנוח וכו') חזרות מקס"ד זה ולומדים kolot מן האoir דזוקא. אחר כך שואלה הגمرا"א "תרתית", ולפי תוספות, פירוש הקושיא שיש סתירה בין משמעות "ושברפת" לעומת משמעות "ושבחצר", וזה עקב הסברה החדשנית שזכות הילוך כניסה ויציאה מקנה זכות קניין החצר. אבי קיבל סברה זאת למסקנה ולבן גרש "ושברפת שבচচা", ואם כן השוכר בית יש לו זכות הלוך כניסה ויציאה וממילא זכות קניין החצר. אם כן, אבי חוזר מפירושו דלעיל (מדבק כל בשולי פרה = kolot מן האoir דזוקא) וחזור לקס"ד המקורית בהבנת דברי הבריתא, "והקהלט מן האoir הרי הוא שלו" לאו דזוקא, אלא הוא הדין לחצר עצמה בגלל שכנות הבית¹⁰.

ומה שהגمرا"א ממשיכת ומביאה בשם רבashi, צ"ל לפי התוספות אליבא דהגר"א, כמו שפירש מהר"ם שי"ף בדברי התוספות יא, ב, ד"ה וכי, שכתב "דלא אגיר ליה החצר רק לכינסה ויציאה ולא להשתמש". פירוש, הזכות של כניסה ויציאה גם כן נקראת שכירות החצר, וזה הכוונה בדברי רבashi "זאת

⁹ והשו לשוו"ת בית מאיר (מהדי' מכון ירושלים, עמי קלח - קלט והערות 19-16 שט) וכן לשוו"ת ר' עקיבא איגר, סי' קלג, שהביא את דברי בית מאיר הניל (וכן עיין בחידושי ר' עקיבא איגר לשוו"ע, חוי"מ, סי' שיג).

¹⁰ לפי זה אולי אפשר להסביר למה הרמב"ם לא פסק כרישא עם האוקימטא דאבי או הרבה שהרוי למסקנה הרשה היא לאו דזוקא, והוא הדין לחצר עצמה, ובזה הרמב"ם כבר פסק שחচצער קונה למשכיר - פירוש הדברים שחרומב"ם פסק מקור אחר נגד הבריתא.

אומרת המשכיר חצירו סתם לא השכיר רפת שבה¹¹, והחידוש בדבריו הוא שאין לשוכר זכות הילוך כניסה ויציאה ברפת, אלא בחצר.

ואולי ניתן להוסיף ולומר שדברי התוספות הנ"ל הם שהביאו את הגרא"א להבין שסבירת התוספות נשארות למסקנה. תוספות שם שאלות:

אם תאמר, שלחי השואל (לקמן דף קב), גבי הזבל של בעל הבית, מוקי לה בוגمرا בתורי דאותו מעלה מא בחצר דמשכיר, וכרבוי יוסי בר' חנינא, והשתא, והלא השוכר משתמש בחצר, ואם כן הזבל משתמר לדעת השוכר בחצר, ואיך יזכה המשכיר בזבל תורי דאותו מעלה?

והגרא"א הבין בפשטות שהמשכיר אינו זוכה בכלל שהשוכר זוכה, והיינו מפני שהוא משתמש בחצר להילוך כניסה ויציאה, וכןו שכתוב בתוספות הנ"ל בדף קב. אם כן רואים שהתוספות השתמשו בסברה זאת לא רק לקס"ד, אלא גם למסקנה¹¹.

לסיכום, דעת הש"ץ, שהתוספות סוברים כשייטת הרמב"ם צ"ע וכבר הוכיחו על דבריו. בהבנת התוספות יש לומר שהם סוברים למורי בראש"י שהשכרת החצר מקנה זכות קניין חצר לשוכר. אך לפי הגרא"א מצאנו שיטה שלישיית שהשכרת הבית מקנה לשוכר זכות הילוך כניסה ויציאה, וע"ז זה החצר קונה לשוכר. לפי הגרא"א יש שלוש שיטות:

- 1) לשיטת הרמב"ם חצר שכורה קונה למשכיר.
- 2) לשיטת ראש"י היא קונה לשוכר.

3) לשיטת Tosfot, לא רק שהשכרת החצר מקנה לשוכר, אלא השכרת הבית בלבד מקנה לשוכר זכות הילוך כניסה ויציאה, ומכך זה יש לשוכר זכות קניין חצר.

¹¹ הרב שמעון וייזר שליט"א רצה ללמד בתוספות פשוטות, חוץ בדף יא, ב, בד"ה וכי, והוא בדף קב, א, ד"ה תרתי, שבכלל לא היה קס"ד בתוספות שהשוכר זוכה בקניין חצר על ידי זכות הילוך כניסה ויציאה. אלא כל מגמות תוספות היא לומר שמכיוון שיש לשוכר זכות הילוך כניסה ויציאה, החצר אינה משתמרת למשכיר, ואם כן הוא אינו יכול לקנות על ידי קניין חצר. פירוש זה ניתן לפי מהרש"א הנ"ל, אך ברור מהගה הגרא"א לתוספות קב, א, שהגרא"א למד בתוספות שהשוכר קונה, ולכן ציין שהרייטב"א [= מיויחס לריטב"א] בכיה גונן למד שבעל הבית [= המשכיר] קונה, לעומת זאת דעת התוספות שהשוכר קונה, וכן הוא מפורש בביבור הגרא"א בשוויעם.

לhalca, הש"ך פסק כשית הرمבי"ס, אבל הבית מאיר¹² (וכן משמע מר' עקיבא איגר) והגר"א פסקו כרשי"י [וראב"ד]. וכן עולה לחזו"א הניל שלמד שאין מחלוקת בעקר הדין, וחצר קונה לשוכר לדברי הכל.

* * *

מאמר זה מתפרסם במסגרת מחקר "חקר הראשונים" שנערך במכון הגבואה לתורה, ונתמך בעזרתם הנדיביה של ד"ר רודני וד"ר חנה ב' קוקס לזכר בנים היקר והאהוב ירמיה ט' ז"ל. כמו כן תודות נטוונה לפ羅יקט השו"ת על האפשרות להשתמש במאגריהם. ואחרון אהרון חביב, אני מודה בזוה לרוב שמעון ויוזר שליט"א על הערותיו.

---

¹² עיין לעיל העי' 9.